

УДК: 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.41>

ЦІННОСТІ ТА ГАЛУЗЕВА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ

Митрофанов І.І.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського
ORCID: 0000-0002-1967-1985
e-mail: mitrofanov@i.ua*

Митрофанов І.І. Цінності та галузева юриспруденція.

У статті розглядається фундаментальна проблема співвідношення догматичної юриспруденції та цінностей, досліджується її взаємозв'язок із дуалізмом «сущого» (реальних суспільних відносин) і «належного» (норм позитивного права). Наголошується на тому, що головною метою догматичної юриспруденції є вивчення чинного законодавства, щоб створити підґрунтя для позитивного права. На відміну від соціології права, яка аналізує право як соціальний феномен, догматична юриспруденція зосереджена на праві як на вираженні волі законодавця. Аналізуються різні підходи до цього питання, зокрема ідеалістичний і матеріалістичний, а також концепції відомих правознавців, як-от Г. Кельзен і Г. Гурвич. Зазначається, що Г. Кельзен, хоч і ототожнює право та державу з єдиною «основною нормою», демонструє формалізм, тоді як Г. Гурвич через теорію «нормативного факту» наголошує на нерозривній єдності норми, факту та цінності. Стверджується, що ці підходи є радше науковими фікціями, які пояснюють зв'язок між сущим і належним, ніж вирішують проблему ефективності правового регулювання.

Ключова ідея статті полягає в тому, що конфлікт між «сущим» і «належним» є насправді зіткненням двох ціннісних систем: тієї, яку нав'язує влада через законодавство, та тієї, що існує в соціумі. Ефективність правового регулювання можлива лише тоді, коли догматична юриспруденція не просто тиражує нові цінності, а адаптує й інкорпорує наявні в соціумі. Підкреслюється, що цінності є консервативним явищем, і будь-яке реформування, яке їх не враховує, приречене на спотворення.

Насамкінець, у статті йдеться про те, що правомірна та протиправна поведінка є вираженням людської свободи, яка, незважаючи на причинно-наслідкові зв'язки, дає можливість особі реалізувати власні ціннісні установки. Критикується підхід Г. Кельзена, в якому він намагався узгодити свободу та каузальність, що мною сприймається як «юридична демагогія», що вуалює реальні життєві протиріччя. У статті робиться висновок, що догматична юриспруденція, хоч і цінна для практичних цілей, демонструє свою обмеженість, оскільки вона не ставить за мету пошук високої істини, а зосереджена на вирішенні прикладних завдань.

Ключові слова: догматична юриспруденція, норма права, цінності, належне, суще.

Mytrofanov I.I. Values and dogmatic jurisprudence.

The article examines the fundamental problem of the relationship between dogmatic jurisprudence and values, and its connection with the dualism of «proper» (real social relations) and «being» (norms of positive law). It is emphasized that the main goal of dogmatic jurisprudence is to study current legislation in order to create a basis for positive law. In contrast to the sociology of law, which analyzes law as a social phenomenon, dogmatic jurisprudence focuses on law as an expression of the legislator's will. The article analyzes various approaches to this issue, including the idealist and materialist, as well as the concepts of well-known jurists such as H. Kelsen and G. Gurvich. It is noted that Kelsen, while equating law and the state with a single «basic norm», demonstrates formalism, whereas Gurvich, through the theory of «normative fact», emphasizes the indissoluble unity of norm, fact, and value. It is argued that these approaches are more like scientific fictions that explain the connection between «proper» and «being» rather than solving the problem of the effectiveness of legal regulation.

The key idea of the article is that the conflict between «proper» and «being» is actually a clash between two value systems: the one imposed by the authorities through legislation and the one that exists in society. The effectiveness of legal regulation is possible only when dogmatic jurisprudence does not just replicate new values, but adapts and incorporates those that already exist in society. It is emphasized that values are a conservative phenomenon, and any reform that does not take them into account is doomed to distortion.

Finally, the article states that lawful and unlawful behavior is an expression of human freedom, which, despite causal connections, allows an individual to realize their own values. Kelsen's approach, in which he tried to reconcile freedom and causality, is criticized as «legal demagoguery» that veils real-life contradictions. The article concludes that dogmatic jurisprudence, while valuable for practical purposes, demonstrates its limitations because it does not aim to find a higher truth, but is focused on solving applied problems.

Key words: dogmatic jurisprudence, rule of law, values, proper, being.

Постановка проблеми. Головна мета галузевої юридичної науки (догматичної юриспруденції) полягає в розробленні юридичної догматики як підґрунтя позитивного права [1, с. 32–36]. Догматичною юриспруденцією вивчається чинне позитивне право, виводяться із нього норми, принципи та конструкції, поєднуються в систему та пропонуються парламентарям у вигляді офіційного джерела права. Специфікою галузевої юридичної науки є те, що вона має справу з реальністю, так би мовити, іншого рівня. Якщо, наприклад, соціологія права вивчає право як соціальний феномен, що ґрунтується на природі самої соціальної матерії, то догматична юриспруденція розглядає право, представлене як воля законодавця. Використовуючи класифікацію Г. Кельзена, догматичну юриспруденцію слід віднести до нормативних наук, тобто таких, якими досліджується світ належного. Воля законодавця, що творить позитивне право, вибудовує специфічний світ належного, пропонуючи людям жити за його законами. Реальні суспільні відносини та позитивне право є тим неминучим дуалізмом, який визначає антагонізм сущого та належного. Ідеалісти та матеріалісти по-різному вирішували питання про співвідношення сущого та належного, про первинність одного перед іншим, але наявність цієї опозиції визнавалася за всіх часів. Завжди фіксувався той або інший фактичний стан справ у соціумі та повсякчас мався на увазі якийсь ідеал, конструкт оптимальної організації соціуму. У цьому аспекті протиставлення сущого та належного, фактичного й ідеального закладено в природі речей. Позитивне право та фактичні відносини визнаються яскравим прикладом такої опозиції.

Стан опрацювання проблеми. Розглядувана проблема знайшла свій відголосок у наукових працях А.В. Венедиктова, Г.В. Ф. Гегеля, В.К. Грищука, О.В. Грищук, Д.Д. Грімма, Г. Гурвича, М.М. Коркунова, С.О. Муромцева, Ю.М. Оборотова, А.Ф. Крижановського, Л.І. Петражицького, Й.О. Покровського, П.М. Рабіновича, М.М. Райхера, О.М. Сидоренка, Ф.В. Тарановського, Б.Б. Черепакіна й інших вітчизняних та зарубіжних учених. Незважаючи на те, що проблема цінностей та догматичної юриспруденції є фундаментальною як для філософії, так і для юридичної науки в цілому, на сьогодні фактично відсутній її спеціальний аналіз, що, безсумнівно, підкреслює потребу в переосмисленні аксіологічних проблем галузевих юридичних наук.

Отже, **метою цієї роботи** є розгляд співвідношення догматичної юриспруденції та цінностей, аналіз того, як догматична юриспруденція, що вивчає чинне позитивне право, взаємодіє з системою цінностей суспільства, а так само дослідження дуалізму між «сущим» (реальними суспільними відносинами) та «належним» (нормами права), стверджуючи, що цей конфлікт насправді є зіткненням двох різних ціннісних систем: тієї, що її нав'язує законодавець, та тієї, що існує в соціумі.

Виклад основного матеріалу. Ідеалісти вважають, що світ належного не виводиться зі світу сущого, він самодостатній і є абсолютним фундаментом фактичних відносин. Насамкінець, ця позиція апелює до Бога як до джерела тварного (видимого) світу. Саме Бог («світовий розум» у Г.В.Ф. Гегеля, «ідея» у Платона) створює той ідеальний план, ті стандарти поведінки, які людина впроваджує в своє життя. По-іншому вважають матеріалісти, виводячи світ належного із сущого, з умов емпіричного життя людей. Імперативи поведінки, на їхню думку, задаються природними та соціальними умовами, з якими змушені рахуватися. У кожному разі світ належного сприймається як позитивна цінність, до якої слід прагнути. Світ належного з'являється тією цінністю, втілення якої в реальному житті розглядається як її категорична вимога. Відповідно, опозиція «суще та на-

лежне» природно з'являється як опозиція «буття та цінності». У галузевій юридичній науці протистояння буття (суцього) та цінностей набуває вигляду дуалізму фактичних суспільних відносин і норм позитивного права. У Г. Кельзена можна знайти думку, що норма є відображенням якогось факту реальності, й у цьому сенсі вона несе із собою позитивну цінність. Норма тому й установлюється, що має позитивну цінність. Установлення норм є нічим іншим, як фіксацією поняття блага. Норма – це відповідність належному, тобто чомусь позитивному з погляду ціннісного підходу, за яким поведінка, відповідно до норми, має позитивну цінність; поведінка, що суперечить нормі, має негативну цінність. Інакше кажучи, у відомому смислі норма конститує цінність. Крім того, норма закладає основу для ціннісного судження, сама ж норма не має ні істинності, ні хибності, вона лише дійсна або недійсна [2, с. 34].

Г. Кельзен протирічить сам собі, стверджуючи дві взаємоелімінуючі тези: з одного боку, норма стає цінністю, відображаючи факт реальності, з іншого боку, норма конститує цінність, тобто сам факт реальності. У першому випадку норма похідна від факту, в іншому – виступає основою цінності (блага). При цьому доречною є згадка про ідею нормативного факту, запропоновану Л.І. Петражицьким і трансформовану Г. Гурвичем. Нормативний факт – це органічне та рівноправне поєднання норми та факту, за якого кожний компонент конститує один одного. В інтерпретації Г. Гурвича (його теорії «ідеал-реалізму») це звучить так, що для того, щоб «нормативний факт» уможливував розгляд його як нормативного, йому потрібно обґрунтувати себе як такий: впроваджені ним цінності мають знайти своє вмотивування як позитивні цінності, ствердитися як пов'язані зі справедливістю й як такі, що слугують моральному ідеалу [3, с. 113]. Іншими словами, факт, що несе із собою цінність справедливості, набуває статусу нормативного факту, тобто нормативність отожднюється із цінністю. При цьому точки зору Г. Кельзена та Г. Гурвича майже сходяться: обидва вчені, розрізняючи факт, норму та цінність, мають на увазі нерозривну єдність всіх трьох елементів. Обрання цього підходу є очевидним тому, що виникає потреба в обґрунтуванні зв'язку між світом суцього та світом належного, буттям і цінностями, між нормами позитивного права, правовими відносинами та фактичним правопорядком, між позитивним правом і життям. Так, Г. Кельзен практично отожднював право, державу та правопорядок, представивши все так, начебто всі три елементи походять від одного джерела, яким є основна норма. Г. Гурвич запропонував розгляд офіційних джерел права як відображення нормативних фактів: «Закон, статут, договір, звичай самостійно є причиною позитивності в праві тільки в тій мірі, в якій вони визнаються вираженням або, точніше кажучи, констатацією первинно існуючих «нормативних фактів». Уся владна сила цих вторинних джерел є лише відображенням владної сили «нормативних фактів», що як створюючи самі себе через утворення ними права втілюють позитивні правові цінності та гарантують самим своїм існуванням «ефективність норм права» [3, с. 116].

Г. Кельзен і Г. Гурвич справедливо загострили увагу на одній з ключових проблем галузевої юридичної науки, правотворчості та правозастосуванні. Позитивне право встановлюється для того, щоб регулювати поведінку людей, і якщо воно цього не робить або робить неефективно, цінність такого права буде сумнівною. Здатність позитивного права (належного) впливати на фактичні суспільні відносини (суцього) є магістральною темою догматичної юриспруденції. І фахівці з галузевих юридичних наук, і теоретики права опікуються питанням щодо того, через які механізми норми позитивного права перетворюються в життя, що змушує людей виконувати вимоги права, які є основою правового регулювання – державний примус, психологічні штампи, імперативи свідомості, аргіюї його складають?

Держава та право виникають на високому рівні перспективи соціуму. Їхня поява – це завжди поєднання необхідних і достатніх умов. Звісно, без існування людства не було б ні держави, ні права, тому біологічна, матеріальна основа є первинною. Фактор свідомості є другим за значущістю. Саме завдяки ній людина долає свою тварну природу та створює культуру. Навіть первісні спільноти мали примітивну культуру. Держава та право – це явища високої, розвиненої культури, що свідчить про наявність особливого типу свідомості. Обидва ці феномени вимагають якісного стрибка в розвитку свідомості, що кардинально відрізняється від свідомості первісних народів. Держава та право існують як спосіб буття правосвідомості. Політико-правові інститути виникають та функціонують, оскільки є органічною частиною свідомості та правосвідомості. Існування держави та права є свідченням наявності особливого типу свідомості, що виникла з прагнення суспільства до високих форм культури.

Правосвідомість є частиною суспільної свідомості, тому політико-правові інститути повністю залежать від неї. Здатність суспільства раціонально, тобто на основі розуму, організувати своє життя є основою для створення держави та права. Західноєвропейські філософи-раціоналісти, зокрема Г.В.Ф. Гегель, розуміли цю роль свідомості, пропонуючи розглядати всі форми буття через призму розуму. Для Гегеля держава та право були одним з рівнів світового розуму. Хоча цей підхід був одностороннім, він висловив очевидну істину: саме завдяки розуму люди створюють свої соціальні форми.

Ідеалісти стверджують, що правосвідомість є первинною, а держава та право – вторинними. Вони мають рацію в тому, що якість правосвідомості безпосередньо впливає на якість політико-правових інститутів. Тип владних і правових відносин визначається глибинними параметрами свідомості та правосвідомості, а саме – цінностями. Доречно згадати К. Г. Юнга, який висунув гіпотезу про існування архетипів – ідеальних утворень, що формуються на етапі становлення етносу та визначають усі його соціокультурні форми, включаючи державу та право. Він вважав, що, незалежно від подальшої долі народу, його культура не зможе подолати національних архетипів. Світовий досвід у державотворенні частково підтверджує цю гіпотезу. Історія кожної країни й її політико-правові форми унікальні. Навіть такі механізми, як правова держава, у країнах Західної Європи, США мають свою національну специфіку. Існують регіони, де правова держава не перетворюється на реальність в найближчій перспективі (країни арабського Сходу або Африки). Україна також демонструє особливий шлях розвитку, незважаючи на її перехід до ліберальної демократії.

Інакше кажучи, цінності є базовим компонентом суспільної свідомості, що визначає характер держави та права. Ціннісні імперативи, закладені в суспільній свідомості, відтворюються в житті держави та права, а не навпаки. Цінності є вкрай консервативним явищем, вони не змінюються століттями, та змінити їх майже неможливо. Тому будь-яке соціальне реформування (у тому числі в сфері держави та права) натикається на величезну інерцію. Можна прийняти сучасну конституцію чи закони, модернізувати державний апарат, але якщо свідомість людей не відповідає меті реформ, вона буде підлаштовувати державу та право під себе, спотворюючи їхнє початкове призначення.

Слід указати, що відстань між нормою та правовідносинами безперечна, та, вочевидь, має бути присутня система обставин, щоб норма вплелася в тканину суспільних відносин і належне стало сущим. Підходи, запропоновані Г. Кельзеном і Г. Гурвичем, – це, по суті, тільки гіпотези, «основна норма» або «нормативний факт» – усього лише наукові фікції зі сфери юридичної метафізики, необхідні для пояснення зв'язку сущого з належним, буття із цінностями. Ці автори запропонували свої моделі таких інтеракцій, але не можна сказати, щоб проблема дієвості правового регулювання була розв'язана.

Влада, створюючи норми позитивного права, здійснює цілеспрямовану діяльність, відштовхуючись від цінностей, обраних нею як фундаментальні. Через позитивне право влада прагне впровадити свої ціннісні установки в публічну свідомість, створивши тим самим основу для ефективного правового регулювання. Проблема, однак, полягає в тому, що підвладне населення має свої цінності, живе відповідно до них і, як правило, не готове в добровільному порядку їх позбутися. Більше того, фундаментальні цінності народу не в змозі знищити жодна влада, навіть застосовуючи методи масового терору. Як неможливо стрибнути вище своєї голови, так неможливо народу (етносу, нації) відмовитися від своїх цінностей і перестати бути самим собою.

У процесі правотворчості та правозастосування є конфлікт не між належним і сушим, а між належним і належним, між двома ціннісними системами. За опозицією норми та факту, норми та суспільних відносин насамкінець перебуває конфлікт цінностей, вирішити який можна тільки на підставі взаємного компромісу, взаємного визнання цінностей одна одною. Це значить, що галузева юридична наука, розробляючи догматику, не просто творить якісь нові цінності, але намагається адаптуватися до наявних цінностей соціуму. Юридична догма, що претендує бути ефективною, покликана не стільки тиражувати властиві їй цінності в сферу реальних відносин, скільки зобов'язана увібрати в себе ціннісні установки світу сущого. У цьому сенсі нормативна природа факту в Г. Гурвича є нічим іншим, як цінністю, відшуканою в житті та сформульованою у вигляді норми. Г. Кельзен, ототожнюючи право, державу та правопорядок, відносив усі три компоненти до світу належного, вочевидь, на тій підставі, що всі вони є елементами єдиної ціннісної системи, належать до одного світу цінностей. І тут він абсолютно прав, оскільки неможливо представити

ефективно чинну правову систему без такої ціннісної єдності. Цінності, єдині для влади та підвладних, вимагають від людей виконання закону.

Фахівець з галузевого права, створюючи догматику та переносячи її до позитивного права, розраховує, що люди, поводячись розумно та цілеспрямовано, будуть дотримуватися норм права. Але на який механізм буде спиратися правове регулювання – на страх покарання, на свідомість власної вигоди або на ціннісні імперативи? Що є основою правової політики влади – ідея природного порядку, до якої включена людина, або ідея належності? Говорячи мовою кантіанства, людина одночасно належить до двох світів – феноменів і ноуменів, світу природи та світу культури. Фізичне тіло індивіда підлегле природній необхідності, включене в причинно-наслідкові зв'язки, як розумна та моральна істота вона належить сфері свободи. Держава та право також належать до двох світів – природного та культурного: з одного боку, політико-правові явища виростають із матеріальних інтересів мас, з іншого боку, є актом вільної духовної творчості. Правомірна поведінка – це спосіб життя переважної більшості людей, це основа їх безпечного колективного існування, вона відповідає їхнім корінним інтересам. Разом з тим правопорушення – також масова, у відомому смислі типова поведінка, також властива більшості представників соціуму. І правомірна, і протиправна поведінка може бути як результатом природної необхідності, так і наслідком вільного вибору. Дотримуватися закону можна як зі страху покарання, намагаючись придбати необхідний особі комфорт і безпеку, так і керуючись вимогою обов'язку не вчиняти правопорушення. Мотиви протиправної поведінки також різні. Вчиняють кримінальні правопорушення, керуючись, наприклад, матеріальною вигодою або почуттям помсти. Людина, що йде на кримінальне правопорушення, як правило, не дивиться на закон, керуючись своєю метою, інтересами та цінностями. Як би це не виглядало парадоксальним, але особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, порушуючи закон і йдучи проти загально визнаних цінностей, проявляє себе як вільна істота, реалізуючи власні ціннісні установки та створюючи тим самим свій світ належного.

Якщо догматична юриспруденція – наука нормативна, що має справу з поведінкою, віднесеною нормами позитивного права до світу належного, то яке відношення вона має до реальної поведінки людини, включеної в причинно-наслідкові зв'язки? Каузальна детермінованість, мабуть, протистоїть вільній волі. Можна, зазвичай, стверджувати разом із Спінозою та Марксом, що свобода є пізнаною необхідністю, що свобода детермінована умовами природного та соціального буття, але звідси вільний акт людської поведінки не перестає бути значною мірою ірраціональним. Г. Кельзен, піднімаючи цю проблему, не вбачав протиріччя між каузальністю та свободою. Він виходить із так званого принципу зобов'язання, що в контексті його теорії означає зв'язок між умовою та наслідком, установленими нормою. Якщо в природознавстві закон встановлює зв'язок між причиною та наслідком як явищами природи, то в правознавстві закон відображає зв'язок між поведінкою людини та санкціями. Зовнішня аналогія є, але сфера застосування обох законів різна: в першому випадку йдеться про природу, в іншому – про світ культури, світ належності та цінностей. Правознавство, підкреслює Г. Кельзен, виявляє не причинний, а нормативний зв'язок між елементами свого предмета. «Не свобода, тобто каузальна недетермінованість волі, але – саме навпаки – каузальна детермінованість волі уможлиблює зобов'язання. Людина осудна не тому, що вона вільна, але вона вільна тому, що вона осудна. Вірно, що свобода та зобов'язання за самою своєю сутністю пов'язані. Але ця свобода не може елімінувати каузальність та насправді зовсім її не виключає. Якщо твердження про те, що людина як моральна або юридична особистість вільна, має хоч якийсь реальний смисл, то ця моральна або юридична свобода повинна бути сумісна з каузальною детермінованістю людської поведінки. Людина вільна через те, що нагорода, покаяння або покарання як наслідок ставляться у вину певній поведінці як умові; не тому, що ця поведінка каузально недетермінована, але всупереч тому, що вона каузально детермінована, – і навіть внаслідок того, що вона каузально детермінована. Людина вільна тому, що ця її поведінка є кінцевим елементом у ланцюзі зобов'язання. І вона може бути кінцевим елементом, навіть якщо вона каузально детермінована. Отже, між каузальністю природного порядку та свободою морального або правового порядку немає ніякого протиріччя, так само як і між природним порядком, з одного боку, і моральним або правовим порядком – з іншого, немає та не може бути ніякого протиріччя, оскільки перший з них – порядок буття, а два інших – порядки належності [2, с. 78].

У цьому погляді більше формалізму та схоластики, ніж безстороннього наукового підходу. Принцип зобов'язання сильно віддає юридичною демагогією, покликаною підтвердити монопо-

лію держави на примус. Твердження про первинність норми перед свободою – типова теза юридичного позитивіста, що ставить перед собою за мету зрозуміти право, виходячи із самого права, ігноруючи антиномії, що виникають із самого життя. Слід визнати правильним завдання дослідження права як самозамкненої системи норм, що має свої закони та безпосередньо не пов'язані з життям. Догматичне вивчення права дає досить цінні знання, використовувані з практичною та теоретичною метою. Разом з тим поширення юридико-догматичного підходу на метаюридичні питання найчастіше закінчується науковою фальсифікацією та замазуванням реальних життєвих проблем. Так, Г. Кельзен, замість того, щоб визнати антиномізм свободи та каузальності й залишити це питання відкритим, поклавився заявити, що протиріччя при цьому ніякого немає. У цьому випадку демонструється типовий підхід догматичної юриспруденції: головне – практичне розв'язання життєвої проблеми, пошук практичних засобів, необхідних для правового регулювання. Питання істини при цьому не порушується, істиною виступає те, що сприяє виконанню практичного завдання. Якщо визнати співвідношення свободи та каузальності, природи та цінностей нерозв'язною проблемою, правосуддя зупиниться, що зовсім неможливо з погляду державної та публічної потреби. Ціннісна проблематика яскраво висвітлює очевидну односторонність догматичної юриспруденції, націленої не на пошук високої істини, а на виконання практичних завдань. Позиція Г. Кельзена виглядає збитковою не тому, що він береться розглядати питання, що виходять за межі юридико-догматичної теорії, а тому що він вуалює кричущі протиріччя життя. Замість того, щоб прямо сказати про неможливість узгодити свободу та каузальність, світ природи та світ цінностей, він намагається демагогічними прийомами замалювати це протиріччя. Цьому є своє виправдання. Так, суддя, увалюючи вирок про смертну кару, вирішує для себе не світоглядне питання про сенс життя та смерті, а просто вбудовує страту конкретної особи в логіку чинного права. Кримінальне правопорушення має бути покаране, міркує він, на цьому будується правопорядок і публічна безпека. Призначення смертної кари – не моральна трагедія, а логіка закону, що не знає протиріч.

Висновки. Таким чином, основна мета галузевої юриспруденції – розроблення юридичної догматики. Вона вивчає чинне позитивне право, систематизує норми та принципи, пропонує їх законодавцю. Догматична юриспруденція оперує з «світом належного» – тобто з волею законодавця, що представлена нормами права. Це відрізняє її від соціології права, яка вивчає право як соціальний феномен, що виникає з реальних суспільних відносин (світу «сущого»). Існує фундаментальний дуалізм між «сущим» (реальними суспільними відносинами) та «належним» (нормами позитивного права). Цей конфлікт насправді є зіткненням двох різних ціннісних систем: тієї, що нав'язується законодавцем, і тієї, що існує в соціумі. При цьому ідеалісти вважають, що «світ належного» є самодостатнім, незалежним від «світу сущого», і є його основою. Матеріалісти виводять «світ належного» з умов емпіричного життя людей, тобто зі «світу сущого». «Світ належного» завжди сприймається як позитивна цінність, до якої слід прагнути, а норми права конституують цю цінність.

Держава та право є явищами високої культури, які існують як спосіб буття правосвідомості. Якість правових інститутів безпосередньо залежить від якості суспільної свідомості та цінностей. Цінності є базовим і вкрай консервативним компонентом суспільної свідомості, який визначає характер держави та права. Будь-які соціальні реформи, що не відповідають цим цінностям, приречені на спотворення. У процесі правотворчості відбувається конфлікт не між «сущим» і «належним», а між двома системами «належного» (цінностями влади та цінностями народу). Ефективність правового регулювання залежить від того, наскільки цінності, закладені в законі, відповідають цінностям суспільства. Догматична юриспруденція, щоб бути ефективною, повинна адаптуватися до наявних цінностей соціуму, а не просто їх нав'язувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Митрофанов І.І. Галузева юриспруденція. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 32–36.
2. Kelsen H. *Pure Theory of Law*. Berkeley : University of California Press, 1967. 356 p.
3. Gurvitch G. *Sociologia del derecho*. Buenos Aires : Editorial Rosario, 1945. 342 p.